

KADIN AĞZI TÜRKÜLERDE KADININ ANNE ROLÜ ÜZERİNE FOLKLORİK BİR İNCELEME*

Uğur BAŞARAN** & Ayşegül ÇELİK***

Öz

Daima bir ezgiyle söylenen, ilk düzenleyicisinin halkın içinden biri olduğu halde zamanla, ortaya çıkardığı ürünle birlikte anılmadığı, unutulmuş kişiler olan türküler, halk edebiyatının konu kadrosu bakımından en zengin türlerindedir. Türkü terimi, koşma, semai, destan, varsağı ve mani gibi nazım şekilleriyle birlikte güzelleme, koçaklama, taşlama ve ağıt gibi nazım türlerini de içine alan oldukça kapsayıcı bir terimdir.

Güfteleri ile edebiyat bilimcilerinin, besteleri ile de müzikologların inceleme alanına giren türküler, içinden çıktığı toplumu inceleyen bilim insanları için önemli veriler sunmaktadır. Ayrıca, kuşaklar arasındaki kültürel bağlantıyı sağlayan anonim halk edebiyatı ürünleridir. Yalnızca besteleri ile değil, güfteleri ile birlikte var olmaları dolayısıyla türküler, halk şiirinin de en önemli kaynaklarından.

Türküler, anonim halk edebiyatı ürünleridir ancak diğer anonim ürünlere göre türkülerin, ilk olarak bir ferden zihninden çıktığı daha belirgindir. Türküler, üretildikleri ilk anda bir bireye aittirler fakat sözlü gelenek içinde genellikle türkülerin ilk üreticisi unutulur ve bu ürünler toplumun ortak malı haline gelir. Toplum da kendi kültürlerine ait pek çok kodu türküler vasıtasıyla dile getirerek yaşatırlar.

Bu çalışmada, kültürel kodları bünyesinde barındıran bir tür olarak türkülerdeki anne rolü incelenmiştir. Çalışmayı sınırlandırmak amacıyla anne rolünün arandığı türküler üreticisinin kadın olduğu türküler olarak belirlenmiştir. Bunun için de TRT repertuarında yer alan ve üreticisinin kadın olduğu tespit edilen 434 türkü tespit edilmiş ve bunların içinden kadının anne rolüne dair veri elde edilebilen 73 türkü metni ele alınmıştır. Söz konusu 73 türküde kadının anne rolüne dair farklı perspektiflerin olduğu görülmüştür. Anne rolüne bürünen kadının türküde etken mi yoksa edilgen mi olduğu, annelik olgusuna genel olarak kadınların nasıl yaklaştığı gibi hususlar üzerine fikir yürütülmüştür. Kadın ağzı türkü olarak nitelendirilen bu türkülerle ilgili genel bilgi ve değerlendirmelerden sonra söz konusu türküler içerisinden 5 türkü detaylı bir biçimde incelenmiştir. İncelemede annelik, türkülerde iki alt başlıkta değerlendirilmiştir. Bunlar, “Ülkü Rol Annelik” ve “Fedakârlık Hazzı Veren Rol: Annelik”tir. Böylelikle Türk kültüründe kadına atfedilen en önemli ve kutsal rol olan annelik, bizzat annelerin veya anne adaylarının gözünden ortaya konulmuş ve ilgili türküler üzerinden değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Halk kültürü, Anonim Halk Edebiyatı, Türkü, Toplumsal cinsiyet, Anne rolü.

A FOLKLORIC INVESTIGATION ON THE ROLE OF THE MOTHER AT FOLK SONGS PERFORMED BY WOMEN

Abstract

The folk songs which are always sung with a tune, although the first editor was one of the people who were forgotten, were not mentioned with the product created by them over time, is one of the richest genres of folk literature

* Bu makale, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında Dr. Öğr. Üyesi Uğur BAŞARAN danışmanlığında Ayşegül ÇELİK tarafından hazırlanan “TRT Repertuarı Türkülerinde Kadın Rollerini” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü, Sivas/Türkiye, ugurbasaran46@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-4736-400X

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Sivas/Türkiye, aysegulcelik80@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3966-3613

---

in terms of subject staff. The term of folk song is a very comprehensive term that includes verse forms as koşma, semai, destan, varsağı and mani, as well as types of verse such as beautification, koçaklama, satire and lament.

The folk songs which are within the scope of the study of literary scientists with their lyrics and musicologists with their compositions, provide important datas for scientists who study the society from which they come from. Additionally, anonymous folk literature products that provide the cultural link between generations. Folk songs are one of the most important sources of folk poetry since they exist not only with their compositions but also with their lyrics.

Folk songs are anonymous folk literature products but according to other anonymous products, it is more evident that folk songs first emerged from the mentality of an individual. Folk songs belong to an individual at the first time they are produced but in the oral tradition, the first producer of the folk songs is often forgotten and these products become the common property of society. The society also keeps alive bu expressing many codes belonging to their own cultures through folk songs.

In this study, the role of mother in folk songs as a genre that embodies cultural codes has been examined. In order to limit the study, it was determined that the producer of the folk songs in which the role of mother was sought was a woman. For this, 434 folk songs in the TRT repertoire whose producers were determined to be women were identified and 73 folk songs texts from which data on the role of women as mothers could be obtained were discussed. It has been observed that there are different perspectives on the mother role of women in the 73 folk songs. Opinions have been made on issues such as whether the women who plays the role of mother is active or passive in the folk songs and how women generally approach the phenomenon of motherhood. Among these folk songs, 5 folk songs were examined in detail after general information and evaluations about these folk songs which are described as women's mouth folk songs. In the study, motherhood was evaluated in two sub-titles in folk songs. These are "The Ideal Role Motherhood" and "The Role That Brings Sacrifice Pleasure: Motherhood". Thus, motherhood which is the most important and sacred role attributed to women in Turkish culture, has been revealed through the eyes of mothers or expectant mothers themselves and the evaluations were made on the related folk songs.

Keywords: Folk culture, Anonymous Folk Literature, Folk song, Gender, Mother role.

1. Giriş

İnsanoğlu, hayatı boyunca başından geçen ve onu etkileyen olaylar karşısında tepkisini doğrudan veya örtülü bir biçimde vermiştir. Kimi insan bu tepkiyi doğrudan ve anında verirken kimi insan da içine kapanıktır ve tepkisini doğrudan değil, dolaylı yollardan verir. Sanat eserleri büyük oranda, insanın tepkisini dolaylı verdiği bağlamlarda ortaya çıkar. Bağırıp çağıramayan, vurup kıramayan insan bazen, içindeki birikimi sanat eserleri vasıtasıyla ortaya koyar.

Türküler, insanoğlunun yukarıda kısaca değinilen dolaylı tepkileri neticesinde ortaya çıkmış anonim halk edebiyatı ürünleridir. Söz ile müziğin iç içe geçmişliği ve birer kültür hazineleri olmaları dolayısıyla türkülerin etki gücü diğer müzik türlerine göre daha fazladır (Vural ve İstanbullu, 2017: 1). Yüzyıllar boyunca hemen her insanî duyguya ses olan türküler, ezgiye dayalı hüviyetleri vesilesiyle duygu aktarımında başarılı olmuş ve nesiller arasında estetik yapılarını da koruyarak köprü vazifesi görmüştür.

Türküler sadece üreticilerinin ve/veya içinden çıktığı toplumun duygu ve düşünce dünyalarını yansıtmakla kalmaz. Aynı zamanda üretildiği bölgenin coğrafi özelliklerini de yansıtmaya özelliğine sahiptir. Türkü ritimlerinde coğrafi şartların etkili olduğunu öne süren Gazimihal'e göre Karadeniz Bölgesi türkülerindeki ritim şiddetlerinin fırtınalarla, yoğun yağmurlarla, sarp dağlarla ve derin ormanlarla; Ege ve Akdeniz türkülerinin ritimlerinin saf bir güneş ve açık bir gökyüzüyle; Orta Anadolu türkü ritimlerinin ise hafif ve ılık havayla ilgisi bulunmaktadır (Gazimihal, 2006: 111).

2. Kadın Ağzı Türkü

Kadın ağzı türkü, duygu ve düşünce kaynağı bakımından kadına ait bir atmosfer taşıyan, kadınlar tarafından yakılan/üretilen (Yılmaz, 2003: 20) türkülerdir. Erdal da kadın ağzı türkülerini, kadının düşünce dünyasını ve hislerini barındıran, kendi ferdi âlemini yansıttığı diğer ürünler (oya, dantel, motif vb.) gibi izleyiciye / dinleyiciye anlatan ve aktaran bir halk kültürü ürünü olarak değerlendirir (Erdal, 2020: 219).

Türkü icrası ve türkü yakıcıları söz konusu olduğunda genellikle akla erkek sanatçılar gelmektedir. Toplumun genelinde var olan ataerkil sistem sebebiyle pek çok alanda olduğu gibi türkü üretimi noktasında da erkeğin ön planda olduğu görülmektedir. Buradaki ön planda olma durumunun yalnızca üretim miktarıyla bağlantılı olmadığını belirtmek gerekir. Zira, kadının ürettiği türkülerin erkek tarafından üretilen türkülerin gölgesinde kalarak baş verme fırsatı bulamamış olma ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır.

3. Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi

Kadının anne rolü üzerine yapılan çalışmalar, genellikle toplumun kabul ve görüşleriyle örtüştüğü biçimde, erkek penceresinden yapılan çalışmalar olmuştur. Bu çalışmada, anonim olması sebebiyle ve üreticisi katalizörlüğünde içinden çıktığı toplumun kadına karşı bakış açısını göstereceği düşüncesiyle türküler seçilmiştir. Türkülerin tamamını ele alıp incelemek bu çalışmanın sınırlarını aşacağından kişisel arşivimizde bulunan TRT Türk Halk Müziği arşivindeki¹ türkü metinleri taranmıştır. Taranan türküler içinden de kadın tarafından üretildiği anlaşılan 434 türkü seçilmiştir. Bu türküler içinden de kadının anne rolünü içeren 73 türkü tespit edilmiştir (Çelik 2020: 147). Söz konusu 73 türküyü de ayrı ayrı ele almak bir makale çalışması için oldukça hacimli olacağından, ilgili türküler üzerine genel bir değerlendirme yapılmış ve içinden kadının anne rolünü farklı açılardan değerlendirmemizi sağlayacağını düşündüğümüz 5 türkü sondajlama yöntemiyle seçilerek incelenmiştir. İncelenen 5 türküden hareketle annelik rolleri “Ülkü Rol: Annelik” ve “Fedakârlık Hazzı Veren Rol: Annelik” olarak iki alt başlıkta incelenmiştir.

Kadına toplum tarafından verilen pek çok rol bulunmaktadır.² Bu roller içerisinde anne rolünün seçilmesinin sebebi, bu rolün tüm roller içinde gerek toplum tarafından gerekse anne tarafından en çok olumlanan ve kutsallık atfedilen rol olması düşüncesidir. İnceleme yöntemi olarak öncelikle betimsel analiz yapılmış; sonrasında ise betimlenen unsurlar toplumsal cinsiyet ve toplum psikolojisi bağlamında yorumlanmaya çalışılmıştır. Çalışma neticesinde anne rolüne bir anne / anne adayını tarafından yüklenen anlamlarla toplumun genelinin yüklediği anlamların örtüşeceği hipotezinin geçerliliği de ortaya konmuştur.

4. Toplumsal Cinsiyet Rollerini

Toplumsal cinsiyet rollerini, kadın ve erkek olmanın kültürel anlamları ile ilişkilidir. Her toplum, kendi belirlediği cinsiyet rollerine bünyesindeki kadın ve erkeklerin dâhil olmasını bekler (Sol, 2016: 507). Yeryüzünde varlık gösteren iki cinsten biri olan kadının rolü biyolojik unsurlarına bağlı olarak toplumsal normlara göre belirlenir. Bu rollerde, biyolojik cinsiyet belirleyicidir. Toplumsal cinsiyet adı verilen olgu da biyolojik cinsiyete bağlı özelliklerle birlikte tanımlanır (Can, 2013: 243).

Birey, cinsiyet farklılığını dünyaya gelmeden önce, toplumun yaptırımına bağlı olarak yaşamaya başlar ve dünyaya geldikten sonra da bu yaptırımlar içinde kendini bulur/bulmaya çalışır. Toplum içindeki cinsiyet belirlemeleri renkten (mavi=erkek, pembe= kadın) başlayarak davranışa kadar geniş bir alanı içine alan yaptırımlarla şekillenir. Dökmen, cinsiyeti, bireyin biyolojik cinsiyetine dayalı olarak belirlenen demografik bir kategori olarak tanımlar ve toplumsal cinsiyeti biyolojik unsurdan uzak bir tanımla açıklar. Onu, kadın ya da erkek olmayan toplum ile kültürün belirlediğini söyler (Dökmen, 2009: 20). Elbette ki bu ayrımın biyolojik faktörlerle de bağlantısı vardır.

Türköne'ye göre "cins" sözcüğü biyolojik olarak dişi ve erkeği ifade eder; "cinsiyet" sözcüğü de bu biyolojik belirlemeye bağlı olarak toplumsal / kültürel olanı ifade eder (Türköne, 1995: 7-8). Hemen her toplumda kadın; erkeklerden sonra gelen, fizyolojik ve duygusal yapısından dolayı naif, isteklerini, beklentilerini en azından erkek kadar özgürce ifade edemeyen bir cins olarak karşımızda durmaktadır. Bunda ataerkek otoritesine göre kurgulanan toplumsal düzenin toplumun maddî ve manevî tüm örgütlenmelerine yayılması çok etkilidir (Başaran, 2018: 71). Bu belirleyici unsurlar kadını içinde bulunduğu toplumun gelişmişlik düzeyine ya da kapalı olma durumuna göre sınırlandırmış ve çoğu zaman "kendi" olamadan yaşamaya yöneltmiştir. Eliuz; biyolojik farklılığın, derin ve çok boyutlu bir toplumsal farklılığa dönüşmesi ile her anlamda kadının ikincillik zorlandığını ve "Kadınlık kurgusunun ötekilik" özelliğine sahip hâle geldiğini belirtmiştir (Eliuz, 2011: 222). Bu bağlamda kadın, içinde bulunduğu topluluğa karşı iç dünyasında gelişen, belirginleşen ve yaşayan her duyguyu farklı tavırlarla gösterme çabasına yönelen bir canlıya dönüşür. Kadınlık bir bakıma "biyolojik yazgı" hâline gelir (Leoff, 1999: 87).

Bora, toplumsal cinsiyet olgusunda kadınlık ve erkekliğin biyolojik bir temeli olduğunu ve bunun değişmediğini ancak cinsiyetin bu temelden ibaret olmadığını, onun üzerine kurulan toplumsal bağlama göre değişen bir örüntü olduğunu ifade eder (Bora, 2005: 37). Toplumun ve kültürün belirlediği cinsiyet farklılığı, bireylerin cinsel yönelimlerini de doğrudan etkiler. Geleneksel yapılarda, toplum içinde üzerine düşen rollerini yapmayan veya karşı cinsten rol çalmaya çalışan bireyler şiddetli bir biçimde ayıplanarak dışlanır / ötekileştirilir. Geleneksel yapıda ortaya çıkan bu normları Franzoi "kalıp yargı" olarak tanımlar (Franzoi, 1996'dan aktaran, Dökmen, 2009: 32).

Kısacası, toplumsal cinsiyet rollerini esasen kadınlığın ve erkekliğin sosyal ortamlarda ifade edildiği şekli olarak tanımlanabilir. Bu ifade edildiği de biyolojik yapıya dayanmaktadır. Söz gelimi, bir kadını anne rolüne getiren onun doğurganlığı / doğurma potansiyelidir.

4.1 Kadın Ağzı Türkülerde Anne Rolü

TDK'nin güncel sözlüğünde annenin tanımı şu şekildedir:

“1. *isim* Çocuğu olan kadın, ana, valide, kocakarı, mader, nene, aba.

2. *isim* Yavrusu olan dişi hayvan” (URL-2).

Eski Türklerde anne adı yerine “ög” veya “aba” kelimesi kullanılmıştır. Bunlardan “ög” sözü “öksüz” sözünde günümüzde “anasız kalma” anlamında hala dilimizde yaşamaktadır. “Aba” sözü ise daha çok eski Türklerde kadın kamları ifade eden bir söz olup, günümüzde “ebe” sözü bu sözün ifade ettiği anlama en yakın olanıdır (URL-3).

Kadının toplumsal cinsiyet rolünün en önemli olanı ve kutsal sayılanı, cinsine uygun fiziksel yapının getirdiği annelik rolüdür. Ataerkil toplumlarda anne rolü kadının mutlaka sahip olması beklenen ve toplumda değer görmesini sağlayan bir roldür. Bu durum dolayısıyla genellikle kadınların ulaşmak istediği en önemli rol de annelik olmuştur çünkü toplum tarafından onaylanmak ve geleneksel kültür içinde kadının kendini gerçekleştirmesi / ispat etmesi için anne rolüne terfi etmesi beklenir. Kadının gelin gittiği yerde saygınlık kazanması, erkeğin gözüne girmesi, analık zevkini tatması ve soyun devamı için doğurmalıdır çünkü doğuramayan kadınlar horlanır (Örnek, 1977: 132).

Üreticisinin kadın olduğu (kadın ağzı) türkülerde de annelik pek çok açıdan işlenmiştir. Çalışmada üzerinde durulan 73 kadın ağzı türkünün 24'ünde kadın anne rolü içinde etken bir durumdayken 49 türküde edilgen konumdadır. Bu veriler, kadının, toplum tarafından istenilen role bürünse dahi yeterince söz sahibi olamadığı anlamına gelmektedir. Ayrıca annelerin genellikle edilgen/pasif durumda kalmaları, genellikle onlardan fedakârlık beklentisi dolayısıyladır. Anne rolünün etken olduğu kadın ağzı 24 türküden 16 tanesinde çoğunlukla yeni anne olan veya anne adayı kadınların duyguları aktarılmaktadır. Bu duygularda ataerkil yapının getirdiği ‘erkek evlat sahip olunması’ baskısının kadın üzerindeki etkisi görülmektedir. Kadın, erkek evlat sahip olmak için Tanrı'ya yakarmaktadır. Bu türküler içerisinde 3 türküde dualar ve yakarılar ile sahip olduğu erkek evladını kaybeden annenin acısı dile getirilmiştir. Geriye kalan 8 türküde ise kız ve erkek evlat sahibi olan annenin duyguları dile getirilmiştir. Bu türkülerden 2 tanesinde anne ve erkek evladın diyalogu anne sevgisi ile kadının bir başka rolleri olan eş/nişanlı sevgisinin kıyaslandığı bir diyalog olarak aktarılmış. Eş/nişanlı sevgisi, anne sevgisinin önüne geçmiş bir biçimde yansıtılmıştır. Kız evlat ve anne arasındaki diyalogun verildiği 4 türküde ise anne kızına öğüt veren, kızının sevgisine karşı onay vermeyen ve onu bu sevgiden vazgeçirmeye çalışan bir birey olarak karşımıza çıkar. Bu diyaloglardaki farklılık anne rolünü taşıyan kadının evlat cinslerine karşı aldığı tavrı göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Anne rolünün edilgen olduğu 49 türküden 12 tanesinde rolün sadece adı geçmektedir. Ancak bu 12 türkünün birinde anne rolünün göreviyle, kız evlatla anne arasındaki ilişki verilmektedir. 19 türküde ise kadının bir diğer rolü olan ve geçiş dönemi neticesinde elde ettiği ‘ gelin rolü’ ve bu role bağlı olarak dillendirilen gelin türküleri içerisinde verilmiştir. 18 türküde kız evlat olarak kadının rolü olan evlat rolüne bağlı olarak anne rolünü görmekteyiz. Bu türkülerde evladın annesine sitemi söz konusudur. 6 türküde kız evlat geçiş dönemi ile ilgili yaşadığı sıkıntı ile annesine yanında olmadığını için sitem etmektedir.

Kadın ağzı türkülerdeki anne rolü ile ilgili yukarıdaki genel değerlendirmelerin yanında, söz konusu türküler içinden sondajlama yöntemiyle 5 türkü seçilmiş ve ayrıca incelenmiştir. İncelenen türkülerden hareketle annelik rolünün kadın tarafından arzulanan bir rol olduğu ve role bürünen kadınların acı da çekse bu durumdan şikâyetçi olmadığı tespit edilmiştir. Bu iki çıkarım yukarıda

ifade edildiği üzere “Ülkü Rol: Annelik” ve “Fedakârlık Hazzı Veren Rol: Annelik” başlıklarıyla aşağıda değerlendirilmiştir. Değerlendirmelere geçmeden önce türkü metinlerini vermenin faydalı olduğunu düşünüyoruz.

1. Ak Taş Diye Belediğim

Yöre : Güneydoğu Anadolu

Kaynak kişi : Selahattin SARIKAYA

Derleyen : Muzaffer SARISÖZEN

Ak taş diye belediğim

Tülbendime doladığım

Tanrıdan dilek dilediğim

Mevlam şu taşa bir can ver

Tarlalarda olur yaba

Savururlar gaba gaba

Merzifon'da Piri Baba

Mevlam şu taşa bir can ver

Yoldan geçen yolcu gardaş

Ben kimlere olam sırdaş

Kırşehir'de Hacı Bektaş

Mevlam şu taşa bir can ver

Bebeksiz oldum divane

Hep ağlarım yane yane

Konya'da Ulu Mevlane

Mevlam şu taşa bir can ver

2. Ağ Keçi Gelmiş De Oğlağın İster

Yöre : Yozgat / Akdağmadeni

Kaynak kişi : Aysel SEZER

Derleyen : Nida TÜFEKÇİ

Ağ keçi gelmiş (de) oğlağın ister

N'olur Allah n'olur bir oğlan göster

Oğulsuz gelini kınar mı eller

Bağlantı:

Aynalı beşik sallamadı kollarım

Nen çalmadı çürüyesi dillerim

Bir elekçi gelse eleğin alsam

Uğrünü uğrünü höllük elesem

Aynalı beşiğe (de) oğlan belesem

Bağlantı:

Aynalı beşik sallamadı kollarım

Nen çalmadı çürüyesi dillerim

Bir oğlum olsa (da) versem hocaya

Okuya okuya çıksa heceye

Müjdeciler gelse bizim peçeye

Bağlantı:

Aynalı beşik sallamadı kollarım

Nen çalmadı çürüyesi dillerim

3. Atem Tutam Men Seni

Yöre : Bitlis

Kaynak kişi : Nazire SUBAŞI

Derleyen : Hüsamettin SUBAŞI

Atem tutam men seni

Şekere gatem men seni

Akşem baben gelende (oy)

Öğüne atem men seni

Hop hopun olsun oğlum

Gül topun olsun oğlum

Sıralı gavak dibinde (oy)

Toyluğun olsun oğlum (oy)

Ev süpürür toz eder
Hamama gider naz eder
El ayağı kir içinde
Yıkamam diye naz eder

4. Aşşığıdan da Gele Gele Geldiler

Yöre : Yozgat / Boğazlıyan
Kaynak kişi : Salih KUBİLAY
Derleyen : İclal AKKAPLAN

Aşşığıdanda gele gele geldiler
Geldiler de evimize doldular
Kızımızı elimizden aldılar
Ben gidiyom garip anam kal gayri
Hiç bulama var başına yan gayri

Çıkdım bakdım Çamlıbel'in düzüne
Döndüm bakdım karlar yağmış izime
Ellerin anası gider kızına
Benim anam bakmaz oldu yüzüme
Benim anam bakmaz oldu yüzüme

Anama söyleyin de mendilimi yudu mu
Yuyup yuyup gül daline koydu mu
Gurbet elde benim yavrum var dedi mi
Ben gidiyom garip anam kal gayri
Hiç bulama var başına yan gayri

Anam beni neler ilen besledi
Siyah saçım gül suyuyunan ısladı
Anam beni de gurbet için besledi
Ben gidiyom garip anam ağlama
Akını çıkarıp kara bağlama

5. Testiyi Aldın Kızım

Yöre : Erzurum

Kaynak Kişi : Yöre Ekibi

Derleyen : Azize GÜRSES - Gülşen ALTUN

Ana

Testiyi aldın kızım

Çeşmeye vardın kızım

Gittin ki tez gelesin

Nerede kaldın kızım

Kız

Testiyi aldım ana

Çeşmeye vardım ana

Yıkılası çeşmede

Mendilim kaldı ana

Ana

Çeşmeye vardın kızım

Suyu doldurdun kızım

Yıkılası çeşmede

Sen kimi gördün kızım

Kız

Çeşmeye vardım ana

Suyu doldurdum ana

Yıkılası çeşmede

Mahmud'u gördüm ana

Ana

Altına bak altına

Bak şu kızın haltına

Ele hersim çıkar ki

Alım yumruk altına

Kız

Kınayı getir ana

Parmağın batır ana

Ben kararı vermişim

Muhtarını getir ana

Ana

Acıdır dilin kızım

Kötüdür fendin kızım

Akşam kardaşın gelsin

Kırdıram belin kızım

Kız

Tatlıdır dilim ana

İyidir fendim ana

Yüzbin gardaşım gelse

İncitmez telim ana

Ana

Acı gülüşün kızım

Sonunu düşün kızım

Ananı derde salar

Suya gidişin kızım

4.1.1 Ülkü Rol: Anelik

Geleneksel kültürde, eğer çiftin çocuğu veya erkek çocuğu olmuyorsa bu durumun müsebbibi olarak kadın gösterilir.³ Bu da, kadınlar üzerinde çok büyük bir baskı oluşturarak ilgili kadınlar tarafından anneliğin neredeyse tek amaç olmasıyla sonuçlanır. Bir kadının çocuk doğurabilme becerisi, kadınlığının değerlendirilmesindeki en önemli ölçüttür (Ergun ve Gündüz Alptürker 2017: 80). Anne olamayan veya erkek bir çocuk doğuramayan kadınların üzerine kuma getirilmesi tehdidi de baskı altındaki kadınların içinde buldukları darboğazı daha da katlamaktadır. Anne rolünün hedeflenen rol haline gelmesinde bu unsurların çok büyük bir etkisi vardır. Erkek çocuk annesi olmanın sağladığı sosyal statü de düşünüldüğünde tercih genellikle erkekten yanadır.

Yukarıda metinleri verilen türkülerden 1 ve 2 numaralı olanlarda anneliğin bir ülkü rol modeli olarak karşımızda durduğunu görüyoruz. Her iki türküde de kadınlar çaresizdir.

Çaresizliklerinin temel sebebi, evlilik sonrası onlardan beklenen role bürünemeyişleridir. “Ak Taş Diye Belediğim” türküsünde evli ancak çocuğu olmayan bir kadının çocuk özlemini dile getirdiğini görüyoruz. Şekil olarak kundaktaki bebeği andıran bir kaya parçasını sarıp sarmalayarak Tanrı’dan bu kaya parçasına can vermesini dilemektedir. Dileğinin gerçekleşmesi için de Merzifonlu Pir Baba’yı, Kırşehirli Hacı Bektaş’ı ve Konya’dan Mevlana’yı aracı kılmak istemektedir⁴. Türküden anlaşıldığında göre kadının hâlimden anlayan, onu dinleyen, sırlarını paylaşacağı kimse de yoktur. Bu hal, onun gece gündüz gözyaşı dökmesine sebep olmaktadır. Yaşadığı azap o kadar derindir ki aklını kaçırarak gibi olmaktadır. Bütün bu sıkıntıları ortadan kaldıracak tek şey ise bir bebektir. Yani, kadının annelik rolüne kavuşmasıdır.

“Ağ Keçi Gelmiş de Oğlağın İster” türküsünde ise bu defa erkek çocuk özlemiyle kavrulan bir anne / anne adayı görüyoruz. Türküden hareketle kadının daha önce bir kız çocuğunun olup olmadığı net bir şekilde anlaşılammaktadır. Türküde çocuk hasreti, türkünün başlığından da anlaşılmmaktadır. Zira oğlak, keçi yavrusuna verilen addır. Türküyü yakan kadın, erkek çocuk doğurmadığı için toplum tarafından kınanacağını düşünmektedir. Ona öğretildiği üzere bu durumun müsebbibi olarak kendini görür ve ninni söyleyemeyen kendi diline beddualar eder. Bu durumda kadın kendine haksızlık ettiğinin de farkında değildir. Anne olamadığı için kendini suçlar. Ömrünün tek gayesi aynalı bir beşikte erkek çocuk sallamak olan kadın, doğacak çocuğu için höllük eleyişini, onun okula gidişini, okuma yazmayı söküşünü ve evliliğini düşlemektedir. Erkek çocuk anası olmamak, bütün bu hayallerin önündeki tek engeldir.

Yukarıda annelik hasreti bağlamında betimsel analizi yapılan iki türküden de anlaşılacağı üzere, geleneksel kültürde kadının toplum tarafından kabul edilip benimsenebilmesi için önündeki en önemli ödev anne rolüne bürünmektir. Bu role bürünemeyen kadınlar, annelik özlemlerini türküler aracılığıyla dile getirmişlerdir.

4.1.2 Fedakârlık Hazzı Veren Rol: Annelik

İncelenen türkülerin üçünde (3, 4 ve 5. türküler) anne rolündeki kadınların çocukları ile arasındaki duygusal iletişimin boyutları gözler önündedir. Ataerki yapının bir sonucu olarak babanın ailenin geçiminden sorumlu olması dolayısıyla genellikle evden uzak kalması, annenin toplumsal rolü icabı evde çocuklarıyla daha fazla vakit geçirmesi, beraberinde çocukların anneleriyle olan bağlarının daha güçlü ve hassas olmasını getirmiştir. Bu ilişki, erkek çocuk ile anne arasında daha güçlü bir biçimde ortaya çıkmaktadır. 3 numaralı türküde, erkek çocuk doğurarak üzerindeki büyük baskıyı ortadan kaldıran bir annenin, oğluya kurduğu iletişim dikkat çekicidir. Ninni fonksiyonundaki türküde anne, işe giden babayı beklemektedir. Anne, eşi eve geldiğinde oğlunu sağlıklı bir şekilde babasının kucığına vermek istemektedir. Dikkatle bakıldığında bu tabloda annenin kendini düşünmediği görülecektir. Onun için oğlunun ve eşinin mutluluğu mutlu olmak için yeterlidir. Diğer dörtlüklerde de doğrudan kendisi için tek bir dileği yoktur annenin. Oğlunun büyüyüp evlenmesi, anne için dünya saadetidir.

4 ve 5 numaralı türkülerde ise anne ile kızı arasındaki ilişki anlatılmaktadır. Her iki türküde de gelin olmak üzere olan bir kızın ardından annenin duyduğu üzüntü dile getirilmiştir. 4 numaralı türküde kızın, 5 numaralı türküde ise anne ile kızın birlikte dile geldiği görülmektedir. 4. türküde evlenerek gurbete giden bir gelin rolünde karşımıza çıkan kız, annesinden ayrılacağı için mutsuzdur. Türküden anlaşılacağı üzere annesi kızını harika besinlerle beslemiş, saçlarını da gül suyuyla yıkamış ve gözünden bile sakınarak büyütüştür. Kızını evlendirmesi (vermesi) her ne kadar o an için kız üzerinde olumsuz bir iz bıraksa da aslında bu, kız için bir açıdan olumludur. Zira, bir kızın evlenememesi de geleneksel halk kültüründe kötü bir durumdur ve hiçbir anne kızının “evde kalması”nı istemez. Eğer anne, doğrudan kendini düşünse kızını vermez çünkü bilhassa ev

işlerinde genç bir kız, anne için bulunmaz bir nimettir. Kız çocuğu, ev işlerinde yapacağı katkıyla annesinin üzerindeki yükü hafifletir. Türküde annenin kızının gurbete gitmesine izin vermesi, bu bağlamda, kendinden feragat ettiği anlamında da okunabilir. Ayrıca, kendi canından bir parçayı uzak bir yere “vermesi” de kızının saadetini düşünmesi anlamına gelir.

5. türküde bir anne ile kızının değişmesi görülmektedir. Türküde su almak için çeşmeye giden ve orada Mahmut isimli bir delikanlıya gönlünü kaptıran kızın annesiyle yaşadığı çatışma anlatılmaktadır. Anne, kızının çeşmeden su almaya gidişinden endişe eder ve neden gittiğini, orada neler olduğunu kızına sorar. Kızı ise çekinmeden Mahmut ile ilgili düşüncelerini söyleyerek onunla evlenmek istediğini annesine söyler. Anne ise şiddetle karşı çıkar hatta bu durumu ağabeyine anlatarak onu dövdürmekle bile tehdit eder. Annenin bu tavrından yola çıkarak onun Mahmut’u tanıdığını ve kızına layık görmediğini anlıyoruz. Bir annenin kızının mutluluğunu istememesi gibi bir durum olamaz. Türkünün üretim bağlamı bilinmemektedir ancak kuvvetle muhtemel Mahmut, anneye göre kötü biridir ve anne, kızını ona bu yüzden vermek istememektedir. Kötü olmasa bile anne, kızına Mahmut’u layık görmemektedir. Kızına yalvarır bir edada sonunu düşünmesi gerektiğini söyleyerek iki gönül bir olunca samanlığın seyran olamayacağını anlatmaya çalışmaktadır. Türküde görüldüğü üzere kızın babası sahnede yoktur. Kızın geleceğiyle ilgili en önemli karar aşamasında yük annenin sırtındadır. Kız ise annesinin sözünü dinlemeyerek işleri daha da çözülmez bir hâle getirmektedir. Dolayısıyla annenin yaşadığı zorluk da katlanmıştır. Bu türküde anne ayrıca, yaşanan aşk çerçevesinde dolaylı olarak ortaya çıkan ve belirginleşen kadın tiplerinden “Âşıkları ayıran anne tipi” (Mirzaoğlu, 2010: 152) görünümündedir.

5. Sonuç

Toplumda kendini ifade etme konusunda duygularını geriye itme gibi bir sorunla karşı karşıya kalan bireyin, kültürel ve sosyal yapılanmanın bir sonucu olarak çoğunlukla kadın olduğu söylenebilir. Kandiyoti (1996: 29), toprağın yalnızca erkekler aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarıldığı atasoylu hane halkı anlayışının kadınlara son derece sınırlı bir alan bıraktığını ifade eder. Hal böyle olunca içinde yaşadığı toplumda ötekileştirilen kadınlar iç dünyalarında yaşadıkları coşkuyu, hüznü, kırgınlıkları, beklentileri aktarmak için farklı yöntemler seçmiştir. Bu yöntemler dilde bir türkü, ninni, ağıt, mani olurken, el işlemlerinde bir motif, halıda bir desen, giyimde bir renk şeklindedir. Kadın ağzı türküler esasen, bu durumun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Kadının toplum içerisinde kabul görmesini sağlayan, onları toplum içinde sosyalleştiren veya sosyalleşme sürecinde ön plana çıkaran anne rolüdür (Erdal, 2011: 40). Kadınlar da bu bilginin farkına vararak toplum içinde söz sahibi olabilmek, iktidar elde edebilmek ve bir bakıma kendilerini gerçekleştirebilmek için “anne” rolünü arzulamışlardır. TRT Repertuarında ve www.repertukul.com sitesinde kadın ağzından derlenmiş 434 türkü yer almaktadır. Bu türkülerin 73’ünde kadının anne rolüne dair veriler bulunmaktadır. 24 türküde türküyü bizzat yakan anneyken 49 türküde anneliğe dair farklı bakış açıları bulunmaktadır. İlgili türkülerde anne, kimi zaman gelin giden bir kızın gözünden resmedilirken, kimi zaman arzulanan bir rol, kimi zaman da gençlerin önündeki bir engel konumundadır. Çalışmada üzerinde detaylı bir şekilde durulan 5 türküde ise annelik toplumun değer yargılarıyla örtüştüğü biçimde işlenmiştir. Bu türkülerin ikisinde hedeflenen, arzulanan ve özlenen bir rol olan annelik, diğer üç türküde ise çocuklarını korumayı, ömrünü onlara adamayı görev bilmiş bir pozisyonda karşımıza çıkmıştır.

Kadının toplumsal cinsiyet rolleri içinde toplumun en çok kutsiyet atfettiği rol anneliktir. Kadın ağzı türkülerde de anneliğe yüklenen kutsallığın izleri görülmektedir. Ayrıca, geleneksel yapının kadın ağzı türkülerde korunduğunu, kadınların topluma ait kültürel kodları türküler aracılığıyla nesilden nesile aktardıklarını söylemek mümkündür.

Sonnotlar

1. Söz konusu arşiv ayrıca <https://www.repertukul.com/> (URL-1) sitesinde de mevcuttur.
2. Kadına ait diğer roller şu şekilde sıralanabilir: Evlat, eş/evli kadın, dul kadın, sevgili, gelin, kuzen, elti, yenge, kaynana, nine, hala/bibi, görümce, nişanlı ve üvey anne.
3. Bilimsel çalışmalar, çocuğun cinsiyetini belirleyen Y kromozomunun erkekten geldiğini kanıtlamıştır. Dolayısıyla, cinsiyetin ortaya çıkmasında kadının biyolojik olarak hiçbir etkisi yoktur.
4. Çocuksuz kadınların ata/evliya kültürüne bağlı olarak türbe, dergâh vb. mekânlardan şifa dilemesi, dinsel/büyüsel sağaltma metotlarından biridir.

Kaynaklar

- AĞÇOBAN, S. (2016). “Kadın Olgusunun Kültürel Gelişimi ve İslam’da Kadının Yeri Üzerine Tartışmalar”, *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 2(1): 14-24.
- BAŞARAN, U. (2018). “Atasözlerinde Kadın Algısı”, *9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, 65-74, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- BORA, A. (2005). *Kadınların Sınıfı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- CAN, İ. (2013). “Tarih, Toplum ve Kültür Bağlamında Aile ve Kadın”, *Sistemik Aile Sosyolojisi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- ÇELİK, A. (2020). *TRT Repertuarı Türkülerinde Kadın Rollerini*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DÖKMEN, Z.Y. (2009). *Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ELİUZ, Ü. (2011). “Cinsel Kimlik Paniği: Kadın Olmak”, *Turkish Studies*, 6(3): 221-232.
- ERDAL, T. (2011). “Erkek Ağızlı Türkülerde Kadın İmajı”, *Folklor/Edebiyat*, 17(65): 37-52.
- ERDAL, G. (2020). “Halk Kültüründe Kadının Türkü Yakıcı Kimliği ve Kadın Ağzı Türkülerde Kocaeli Örneği”, *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 3(4): 216-227.
- ERGUN, P. ve GÜNDÜZ ALPTÜRKER İ. (2017). “Çocuksuzluk Sağaltımında Satılma Ritüeli – Ritüelin Tarihsel Bağlamı ve Metaforik Dili”, *Millî Folklor*, 29(115): 79-90.
- GAZİMİHAL, M.R. (2006). *Anadolu Türküler ve Müzik İstikbalimiz*. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- KANDİYOTİ, D. (1996). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. (Çev. Aksu Bora vd.), İstanbul: Metis Yayınları.
- LEOFF, C. (1999). *Blöfçünün Rehberi – Feminizm*. (Çev. Nimet Aytan), İstanbul: Tempo Yayınları.
- MİRZAOĞLU, F.G. (2010). “Lirik Türkülerde Kadın Tipleri”, *Türkbilig*, 20: 127-164.
- ÖRNEK, S.V. (1977). *Türk Halkbilimi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- SOL, S. (2016). “Kadının Dönüşüm Mekânı: Rumeli Türküleri Örneği”, *Avrasya Etüdlere*. 50/2: 507-528.
- VURAL, G. ve İSTANBULLU, S. (2012). *Sosyal Veriler Işığında Türkülerde Kadın*. Konya: Eğitim Yayınları.
- YILMAZ, A. (2003). *Türk Kültüründe Kadın ve Kadın Ağzı Türküler*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.

İnternet Kaynakları

- URL-1: <https://www.repertukul.com/> (Erişim Tarihi 25.06.2021).
- URL-2: <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 29.06.2021).
- URL-3: (<http://docplayer.biz.tr/99214072-Turk-tefekkur-dunyasinda-kadin-oguz-kagan-dan-gunumuze-mekici-prof-dr-izmir-turkiye.html>) (Erişim Tarihi: 15.06.2021).